

UOT 581.5.

BÖYÜK QAFQAZIN CƏNUB YAMACI LANDŞAFT KOMPLEKSLƏRİNİN MEŞƏ TORPAQLARININ MEŞƏİSTEHSALAT QRUPLAŞDIRILMASI

G.A.Hüseynova

AMEA-nın Torpaqsünaslıq və Aqrokimya İnstitutu

Açar sözlər: Qafqaz, region, palid, meşə, iqlim, torpaq

Torpaqların aqro və meşəistehsalat qruplaşdırılması torpaqların bonitirovkasının həm çox vacib davamı kimi, həm də torpaqlardan istifadənin səmərəliyini artırmaq, məhsuldarlığı yüksəltmək və kənd təsərrüfatı, yem və meşə bitkilərinin elmi əsaslarla düzgün yerləşdirməsi baxımından əhəmiyyətli tədbir hesab edilir. Meşə torpaqlarının

keyfiyyətli olması və yüksək qiymətləndirilməsi əsas landşaftın meşə qurşağından asılıdır. Meşələr havanın, torpağın və suyun çirklənməsinin qarşısının alınmasında mühim yer tutur. Torpaqların aqro və meşəistehsalat qruplaşdırılması iki qrupda - onların genetik-istehsalat xüsusiyyətləri və bonitet balları əsasında aparılır.

Cədvəl 3

Böyük Qafqazın Cənub yamacı landşaft komplekslərinin meşə torpaqlarının meşəistehsalat qruplaşdırılması

Meşə istehsalat qrupu	Torpaqların adı	Bonitet balı	Cəmi, ha
Yüksək və orta dağlığın mezofil landşaft komplekslərinin meşələr qurşağı			
I Keyfiyyətli torpaqlar (100 – 81)	Gilli qalın yuyulmuş qonur dağ-meşə torpaqlar	90	931,28
	Gilli orta qalın yuyulmuş qonur dağ-meşə torpaqlar	86	900
	Ağır gillicəli orta qalınlıqlı yuyulmuş qonur dağ-meşə torpaqlar	95	2134
	Ağır gillicəli yuxa yuyulmuş qonur dağ-meşə torpaqlar	86	579,25
	Orta gillicəli qalın yuyulmuş qonur dağ-meşə torpaqlar	100	812,44
	Orta gillicəli orta qalınlıqlı yuyulmuş qonur dağ-meşə torpaqlar	95	2134
	Orta gillicəli yuxa yuyulmuş qonur dağ-meşə torpaqlar	86	748,12
	Yüngül gillicəli qalın yuyulmuş qonur dağ-meşə torpaqlar	86	400,29
	Yüngül gillicəli orta qalınlıqlı yuyulmuş qonur dağ-meşə torpaqlar	81	702,57
	Ağır gillicəli, qalın, tipik qonur dağ-meşə torpaqlar	98	1148,37
	Ağır gillicəli, orta qalınlıqlı tipik qonur dağ-meşə torpaqlar	93	1020
	Ağır gillicəli, yuxa tipik qonur dağ-meşə torpaqlar	84	829,53
	Orta gillicəli, qalın tipik qonur dağ-meşə torpaqlar	98	1095,12
	Orta gillicəli, orta qalınlıqlı tipik qonur dağ-meşə torpaqlar	93	1102
	Orta gillicəli, yuxa tipik qonur dağ-meşə torpaqlar	84	1300,87
	Ağır gillicəli, qalın karbonatlı qonur dağ-meşə torpaqlar	96	1144,95
	Ağır gillicəli, orta qalınlıqlı karbonatlı qonur dağ-meşə torpaqlar	91	1135,92
	Ağır gillicəli, yuxa karbonatlı qonur dağ-meşə torpaqlar	82	1120,28
	Orta gillicəli, orta qalınlıqlı karbonatlı qonur dağ-meşə torpaqlar	91	1095,37
	Orta gillicəli, yuxa karbonatlı qonur dağ-meşə torpaqlar	82	1444,28
Yüngül gillicəli, qalın karbonatlı qonur dağ-meşə torpaqlar	82	1150,46	
Ağır gillicəli, qalın bozqırlaşmış qonur dağ-meşə torpaqlar	83	158,66	
	Orta hesabi bal	90	20953,7
II Yaxşı keyfiyyətli torpaqlar (80-61)	Gilli yuxa yuyulmuş qonur dağ-meşə torpaqlar	77	831,22
	Yüngül gillicəli yuxa yuyulmuş qonur dağ-meşə torpaqlar	73	288,06
	Yüngül gillicəli yuxa tipik qonur dağ-meşə torpaqlar	72	691,11
	Yüngül gillicəli orta qalınlıqlı karbonatlı qonur dağ-meşə torpaqlar	78	1145,22
	Yüngül gillicəli yuxa karbonatlı qonur dağ-meşə torpaqlar	71	1008,92
	Ağır gillicəli, orta qalınlıqlı bozqırlaşmış qonur dağ-meşə torpaqlar	78	220,75
	Ağır gillicəli, yuxa bozqırlaşmış qonur dağ-meşə torpaqlar	71	230,99
	Orta gillicəli, orta qalınlıqlı bozqırlaşmış qonur dağ-meşə torpaqlar	78	250
	Orta gillicəli, yuxa bozqırlaşmış qonur dağ-meşə torpaqlar	71	184,25
	Yüngül gillicəli, qalın bozqırlaşmış qonur dağ-meşə torpaqlar	71	240,81
	Yüngül gillicəli, orta qalınlıqlı bozqırlaşmış qonur dağ-meşə torpaqlar	67	229,46
Yüngül gillicəli, yuxa bozqırlaşmış qonur dağ-meşə torpaqlar	61	251,08	
	Orta hesabi bal	73	5571,87

Cədvəl 3-ün ardı.

Meşə istehs alat qrupu	Torpaqların adı	Bonitet balı	Sahə, ha
I Yüksək keyfiyyətli torpaqlar (100-81)			
Orta və alcaq dağların kserofil landsaft komplekslərinin meşələr qurşağı			
	Gilli qalın yuyulmuş qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	95	1237,90
	Gilli orta qalınlıqlı yuyulmuş qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	88	1300
	Ağır gillicəli, qalın yuyulmuş qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	100	908,26
	Ağır gillicəli, orta qalınlıqlı yuyulmuş qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	93	1461,72
	Orta gillicəli, qalın yuyulmuş qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	93	1522
	Orta gillicəli, orta qalınlıqlı yuyulmuş qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	93	1390,21
	Yüngül gillicəli, orta qalınlıqlı yuyulmuş qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	83	1048,67
	Gilli qalın tipik qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	90	1008,29
	Gilli orta qalınlıqlı tipik qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	83	1380,63
	Ağır gillicəli, qalın tipik qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	94	1288
	Ağır gillicəli, orta qalınlıqlı tipik qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	87	1582,29
	Orta gillicəli, qalın tipik qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	94	1800
	Orta gillicəli, orta qalınlıqlı tipik qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	87	1527,61
	Gilli qalın bozqırılmış yuyulmuş dağ-qəhvəyi torpaqlar	84	767,24
	Ağır gillicəli, qalın bozqırılmış yuyulmuş dağ-qəhvəyi torpaqlar	89	1078,92
	Ağır gillicəli, orta qalınlıqlı bozqırılmış yuyulmuş dağ-qəhvəyi torpaqlar	82	962,12
	Orta gillicəli, qalın bozqırılmış yuyulmuş dağ-qəhvəyi torpaqlar	89	698,53
	Orta gillicəli, orta qalınlıqlı bozqırılmış yuyulmuş dağ-qəhvəyi torpaqlar	82	890,73
	Ağır gillicəli, qalın bozqırılmış tipik dağ-qəhvəyi torpaqlar	84	353,2
	Orta gillicəli, qalın bozqırılmış tipik dağ-qəhvəyi torpaqlar	84	169,80
	Gilli, qalın bozqırılmış karbonatlı dağ-qəhvəyi torpaqlar	83	802,73
	Ağır gillicəli, qalın bozqırılmış karbonatlı dağ-qəhvəyi torpaqlar	88	820,23
	Ağır gillicəli, orta qalınlıqlı bozqırılmış karbonatlı dağ-qəhvəyi torpaqlar	81	790,89
	Ağır gillicəli, qalın bozqırılmış karbonatlı dağ-qəhvəyi torpaqlar	88	692,80
	Orta gillicəli, orta qalınlıqlı bozqırılmış karbonatlı dağ-qəhvəyi torpaqlar	81	840,20
	Orta hesabi bal	82	27560,87
II Yaxşı keyfiyyətli torpaqlar (80-61)			
	Gilli yuxa yuyulmuş qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	72	1189,35
	Ağır gillicəli yuxa yuyulmuş qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	76	1200
	Orta gillicəli yuxa yuyulmuş qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	76	1527
	Yüngül gillicəli yuxa yuyulmuş qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	68	1256,31
	Qumsal yuxa yuyulmuş qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	68	813,4
	Gilli yuxa tipik qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	67	1500,86
	Ağır gillicəli yuxa tipik qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	71	1606,37
	Orta gillicəli yuxa tipik qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	71	1021,73
	Yüngül gillicəli orta qalınlıqlı tipik qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	79	1422,58
	Yüngül gillicəli yuxa tipik qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	64	1048,64
	Gilli qalın karbonatlı qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	75	4020
	Gilli orta qalınlıqlı karbonatlı qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	69	4285,11
	Ağır gillicəli qalın karbonatlı qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	79	4312,28
	Ağır gillicəli orta qalınlıqlı karbonatlı qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	73	4224,91
Meşə istehs alat qrupu	Torpaqların adı	Bonitet balı	Sahə, ha
II keyfiyyətli torpaqlar (80-61)			
	Orta gillicəli, qalın karbonatlı qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	79	5420,48
	Orta gillicəli, orta qalınlıqlı karbonatlı qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	73	4454
	Yüngül gillicəli, qalın karbonatlı qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	71	4280,90
	Yüngül gillicəli, orta qalınlıqlı karbonatlı qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	66	4850,12
	Gilli, orta qalınlıqlı bozqırılmış qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	78	857,45
	Ağır gillicəli, yuxa bozqırılmış yuyulmuş dağ- qəhvəyi torpaqlar	67	900
	Orta gillicəli, yuxa bozqırılmış yuyulmuş dağ- qəhvəyi torpaqlar	67	899,15
	Yüngül gillicəli, orta qalınlıqlı bozqırılmış yuyulmuş dağ- qəhvəyi torpaqlar	74	815,93
	Gilli, qalın bozqırılmış tipik dağ- qəhvəyi torpaqlar	79	320
	Gilli, orta qalınlıqlı bozqırılmış tipik qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	74	316,32
	Ağır gillicəli, orta qalınlıqlı bozqırılmış dağ- qəhvəyi torpaqlar	78	420,30
	Ağır gillicəli, yuxa bozqırılmış tipik dağ- qəhvəyi torpaqlar	63	289,54
	Orta gillicəli, orta qalınlıqlı bozqırılmış dağ- qəhvəyi torpaqlar	78	478,12
	Orta gillicəli, yuxa bozqırılmış tipik dağ- qəhvəyi torpaqlar	63	312
	Yüngül gillicəli, qalın bozqırılmış tipik dağ- qəhvəyi torpaqlar	75	296,13
	Yüngül gillicəli, orta qalınlıqlı bozqırılmış dağ- qəhvəyi torpaqlar	70	343,55
	Gilli, orta qalınlıqlı bozqırılmış karbonatlı qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	77	814,45
	Ağır gillicəli, yuxa bozqırılmış karbonatlı dağ- qəhvəyi torpaqlar	66	830,46
	Yüngül gillicəli, qalın bozqırılmış karbonatlı dağ- qəhvəyi torpaqlar	79	788,26
	Yüngül gillicəli, orta qalınlıqlı bozqırılmış karbonatlı dağ- qəhvəyi	73	803,48

		torpaqlar	
		Qumsal, qalın bozqırılmış karbonatlı dağ- qəhvəyi torpaqlar	79 887,48
		Orta hesabı bal	68 63656,78
III Orta keyfiyyətli torpaqlar (60-41)	Gilli, yuxa karbonatlı dağ- qəhvəyi torpaqlar	57	5180,13
	Ağır gillicəli yuxa karbonatlı qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	60	3846,39
	Orta gillicəli yuxa karbonatlı qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	60	4088
	Yüngül gillicəli yuxa karbonatlı qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	54	4992,11
	Qumsal yuxa karbonatlı qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar	54	1752,05
	Yüngül gillicəli, yuxa bozqırılmış yuyulmuş qəhvəyi dağ- meşə torpaqlar	60	725,47
	Gilli yuxa bozqırılmış tipik qəhvəyi dağ- meşə torpaqlar	60	300
	Yüngül gillicəli yuxa bozqırılmış tipik qəhvəyi dağ- meşə torpaqlar	57	196,94
	Yüngül gillicəli yuxa bozqırılmış karbonatlı qəhvəyi dağ- meşə torpaqlar	60	759,12
			Orta hesabı bal

I yüksək keyfiyyətli torpaqlar (100 -81 bal): Bu keyfiyyət qrupuna yüksək və orta dağlığın mezofil meşə qurşağının fıstıq, vələs-fıstıq meşə formasiaları altında formalaşmış gilli, ağır, orta və yüngül gillicəli qalın, orta qalınlıqlı və yuxa yuyulmuş qonur dağ-meşə, tipik qonur dağ-meşə, karbonatlı qonur dağ-meşə, bozqırılmış qonur dağ-meşə torpaqlar, orta və alçaq dağlığın kserofil meşə qurşağının palıd və palıd-vələs formasiaları altında gilli, ağır gillicəli, ortagillicəli, yüngül gillicəli qalın, orta qalınlıqlı yuyulmuş qəhvəyi dağ-meşə, tipik

qəhvəyi dağ-meşə, karbonatlı qəhvəyi dağ-meşə, bozqırılmış karbonatlı dağ-qəhvəyi torpaqlar daxildir. Yüksək və orta dağlığın mezofil meşə formasiasında bu qrupdan olan torpaqların orta yekun balı 90 bal, ümumi sahəsi 20953,7 ha-ya, orta və alçaq dağlığın kserofil meşə formasiasından olan torpaqların orta yekun balı 82 bal, sahəsi isə 27560,87 ha-ya bərabərdir. Bütövlükdə bu keyfiyyət qrupundan olan torpaqların ümumi sahəsi 48514,57 ha olub, meşə qurşağının 34,84 % -i təşkil edir [4...6].

Cədvəl 4.

Böyük Qafqazın Cənub yamacı landşaft komplekslərinin meşə torpaqlarının meşəistehsalat qruplaşdırılmasının yekun şkalası

Keyfiyyət qrupu	Sahəsi,		Yekun bonitet balı
	ha	%	
Yüksək və orta dağlığın landşaft kompleksləri mezofil meşələr qurşağı			
I qrup- yüksək keyfiyyət torpaqlar	20953,7	15,1	90
II qrup- yaxşı keyfiyyət torpaqlar	5571,87	3,99	73
Cəmi:	26525,57	19,00	
Orta və alçaq dağlığın landşaft kompleksləri kserofil meşələr qurşağı			
I qrup- yüksək keyfiyyət torpaqlar	27560,87	19,74	82
II qrup- yaxşı keyfiyyət torpaqlar	63656,78	45,60	68
III qrup- orta keyfiyyət torpaqlar	21840,21	15,66	57
Cəmi:	113057,86	81,0	
Meşə qurşağı üzrə:	139583,43	100	

Burada bəzi sahələrdə zəif eroziyaya məruz qalmış (orta və yuxa qalınlıqlı) torpaqlar müşahidə edilərsə də, bütövlükdə bu qrupdan olan torpaqlar yüksək məhsuldar olub, üzərində məhsuldarlığı və boniteti yüksək meşə sahələri yayılmışdır.

II qrup – yaxşı keyfiyyətli torpaqlar (80-61 bal). Bu qrupdan olan torpaqlara yekun bonitet balı 80-61 bal arasında dəyişən yüksək və orta dağlığın mezofil meşələr qurşağında gilli, ağır, orta və yüngül gillicəli, qalın, orta qalınlıqlı və yuxa yuyulmuş, tipik karbonatlı və bozqırılmış qonur dağ-meşə torpaqları, orta və alçaq dağlığın kserofil meşələr qurşağında yayılmış gilli, ağır, orta və yüngül gillicəli qalın, orta qalınlıqlı və yuxa yuyulmuş, tipik, karbonatlı qəhvəyi dağ-meşə, həmçinin bozqırılmış yuyulmuş, bozqırılmış tipik və bozqırılmış karbonatlı dağ qəhvəyi torpaqlar yayılmışdır. Böyük Qafqazın Cənub yamacının landşaft komplekslərinin

yuxarı qurşağında bu qrupdan olan torpaqların ümumi sahəsi 5571,87 ha, yekun bonitet balı 73 bal, landşaft kompleksin aşağı qurşaqda ümumi sahəsi 63656,78 ha, yekun bonitet balı isə 68 baldır. Bu keyfiyyət qrupundan olan torpaqların ümumi sahəsi 69228,65 ha olub, meşə qurşağının 61,2%-i təşkil edir [5,6].

III qrup- orta keyfiyyət torpaqlar (60-41 bal). Bu keyfiyyət qrupuna orta və alçaq dağlığın kserofil meşə qurşağının palıd, palıd-vələs meşə formasiaları, həmçinin meşəaltından çıxmış və bozqırılmış sahələr altında formalaşmış gilli, ağır, orta və yüngül gillicəli, qumsal qranulometrik tərkibli yuxa karbonatlı qəhvəyi dağ-meşə, bozqırılmış yuyulmuş qəhvəyi dağ-meşə, bozqırılmış karbonatlı qəhvəyi dağ-meşə torpaqları daxildir. Bu qrupdan olan torpaqların orta yekun balı 57 bal, ümumi sahəsi 21840,21 (15,66%) ha təşkil

edir.

Nəticə. Meşə torpaqlarının meşəistehsalat qruplaşdırılması aparılarkən landsaft komplekslərinin yüksək və orta dağlığın mezofil meşələr qurşağında və landsaft komplekslərinin orta və alcaq dağlığın kserofil meşələr qurşağında yüksək, yaxşı, orta keyfiyyətli torpaqlara bölünmüşdür. Böyük Qafqazın Cənub yamacı landsaft komplekslərinin meşə torpaqlarının meşəistehsalat qruplaşdırılması üzrə 3 qrupa bölünmüşdür.

I qrup -yüksək keyfiyyətli torpaqlar (100 -81 bal): sahəsi isə 27560,87 ha-ya bərabərdir. Bütövlükdə bu keyfiyyət qrupundan olan torpaqların ümumi sahəsi 48514,57 ha olub, meşə qurşağının

34,84 % -i təşkil edir.

II qrup – yaxşı keyfiyyətli torpaqlar (80-61 bal). Bu keyfiyyət qrupundan olan torpaqların ümumi sahəsi 69228,65 ha olub, meşə qurşağının 61,2% -i təşkil edir.

III qrup- orta keyfiyyət torpaqlar (60-41 bal). Bu qrupdan olan torpaqların orta yekun balı 57 bal, ümumi sahəsi 21840,21 (15,66%) ha təşkil edir.

Meşə torpaqlarının meşəistehsalat qruplaşdırılması aparılarkən landsaft komplekslərinin yüksək və orta dağlığın mezofil meşələr qurşağında və landsaft komplekslərinin orta və alcaq dağlığın kserofil meşələr qurşağında yüksək, yaxşı, orta keyfiyyətli torpaqlara bölünmüşdür.

ƏDƏBİYYAT

1. Məmmədov Q.Ş. Azərbaycan torpaqlarının ekoloji qiymətləndirilməsi. Bakı: Elm, 1998, 282 s.
2. Azərbaycan Respublikası torpaq atlası. Bakı. Bakı Kartoqrafiya Fabrikinin çapı, 2007, s 102.
3. Məmmədov Q.Ş. Xəlilov M.Y. “Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi”. Bakı: “Elm”, 2005, 879 s.
4. Məmmədov Q.Ş. Xəlilov M.Y. “Ekologiya, ətraf mühit və insan” Bakı: “Elm”, 2006, 607 s.
5. Məmmədov Q.Ş., Xəlilov M.Y. Azərbaycan meşələri. Bakı: Elm, 2002, 427s.
6. Hüseynova G.A. Böyük Qafqazın Cənub yamacının meşə torpaqlarının ekoloji qiymətləndirilməsi. biol.elml.namiz.alimlik.derecesi.almaq.ucun.dis-nin.avtoreferati, Bakı: 2007,19s.

Agricultural collection of landscape complexes of the southern part of the great caucasus

G.A.Huseynova

SUMMARY

During the forestry grouping of forest lands, the landscape complexes were divided into mesophilic forests of the high and middle mountain ranges, and in the middle and coastal landscape complexes of highland, good, medium-quality lands.

The purpose of the work is an ecological estimation of forestry soils on the south slope of the Great Caucasus. In our research facility, the main soil types are calculated as the composition of plants grown on brown mountain forests, brown mountain forests, and grassy brown soils.

Лесопромышленная группировка ландшафтных комплексов южной части большого Кавказа

Г.А.Гусейнова

РЕЗЮМЕ

Основной целью исследования является экологическая оценка лесных почв южного склона Большого Кавказа. Выявлены критерии оценки лесных почв на основе новой концепции, при лесной группировке лесных угодий ландшафтные комплексы были разделены на мезофильные леса высоких и средних горных хребтов, а на средние и прибрежные ландшафтные комплексы - высокогорные, хорошие, среднего качества земли. В нашем исследовательском объекте основные типы почв рассчитываются как состав растений, выращенных на коричневых горно-лесных, бурых горно-лесных и травяно-бурых почвах.